

Çağdaş Dinî Hareketler

Vehhabilik

Vehhabilik, Muhammed b. Abdilvehhab (1115-1206/1703-1792) tarafından Arap Yarımadası'nda başlatılan dinî ve siyasî bir harekettir.

Vehhâbî adı, bu harekete, muhalifleri tarafından kurucusu Muhammed b. Abdilvehhab'ın adına nispetle verilmiştir. Vehhabiliğe, Türk tarihinde, meşru Osmanlı halifelerine isyan etmeleri, amelleri imandan sayarak büyük günah işleyenleri tekfir etmeleri ve şiddete başvurmaları dolayısıyla, Haricîlik de denmiştir. Vehhabiler, muhalifleri tarafından verilmesi dolayısıyla, bu isimler yerine, kendilerine *Tevhidçiler* anlamında Muvahhidûn ismini kullanmaktadır. Son zamanlarda bu mezhep mensupları, ilk üç neslin (sahabe, tabiûn, sonraki neslin) dinî tasavvurlarına ve yaşam biçimlerine dönmeyi talep etmeleri sebebiyle Selefiyye adını tercih etmeye başlamışlardır. Vehhabilik, ortaya çıkışından kısa süre sonra siyasî bir boyut kazandı. Arap Yarımadasındaki kabileler üzerinde etkinlik kurarak emir Muhammed b. Suud önderliğinde devlet kurdu.

Vehhabiliğin Teşekkülü ve Tarihçesi

Vehhabilik, dönemin siyasî, askerî, ekonomik, toplumsal, coğrafi ve dinî hadiselerinin sonucunda ortaya çıkmış dinî-politik bir harekettir. Osmanlı devleti, XVIII. yüzyılda siyasî, ekonomik ve askerî alanlarda büyük sorunlarla karşı karşıya bulunmaktaydı. Kuzeyde Ruslarla yapılan ve yıllarca süren savaşlar; güneyde Fransız, İtalyan ve İngilizlerin sömürge faaliyetleri, Osmanlı hükümetini zayıf düşürmüştü. Mısır ve Kırım, böyle bir dönemde Osmanlı'dan koparılmıştı. Bu sebeple genelde Arap Yarımadası'nda ve özelde Hicaz bölgesinde İngiliz ve Fransızların desteğinde gelişen siyasî olayları ve çölde bedevî hayat yaşayan Arap aşiretlerini kontrol etmede acziyete düştü. Bölgede oluşan siyasî otorite boşluğunu fırsat bilen Arap kabileleri, yabancı devletlerin desteğini de alarak Osmanlıdan ayrılıp devlet kurma faaliyeti içerisine girmiştir. Batılı devletler, bu süreci hızlandırabilmek için, Osmanlıyı onlar nazarında gasıp olarak göstermeye çalışmışlardır. Bunun sonucunda Osmanlı aleyhtarlığı ve Türk düşmanlığı üzerine kurulu Arap milliyetçiliği güçlenmeye başlamıştır. Bu durum, Vehhabiliğin ortaya çıkmasını ve Muhammed b. Suud'un desteğini alarak bir devletin mezhebi haline dönüşmesini hızlandırmıştır.

Vehhabiliğin ortaya çıkmasında etkili olan ikinci sebep, Arap Yarımadası'nda ve Necd bölgesindekilerin sahip olduğu bedevi karakter ve içinde yaşadıkları coğrafi şartlardır. Bu bölgedeki Arap kabileleri

çölün güç şartlarında yaşamaktaydı. Bu insanlar, emir ve disiplin altına girmekten nefret eden, kahramanlık, yiğitlik, cömertlik ve korku uyandırmakla övünen bir halet-i ruhiyeye sahiptiler. İsyancı tabiatlarıyla coğrafi ortamın doğurduğu iktisadî sıkıntıların bir araya gelmesi sebebiyle, bu bedevi kabileler arasında kalıcı bir sulh ve sükûn sağlanamadı. Muhammed b. Abdilvehhab da böyle bir ortamda yaşayan Temim kabilesine mensuptu. Osmanlı hükümeti, bu kabilelere her yıl para ve hediyeler göndermek suretiyle bunları kontrol altına aldıysa da, otorite boşluğu oluşan dönemlerde bunu başaramadı. Ayrıca çölde hızlı hareket kabiliyetine sahip bu kabileleri askeri yolla kontrol edebilmek son derece güçtü. Bunlar, bir ölçüde kendi başına buyruk hükümdarlar gibi yaşamışlardır. Kontrol altına alınamayan bedevi mizacı, dinî cihat heyecanı ve ganimetin cazibesıyla birleşince bölgede yeni siyasî ve dinî hareketlerin başarısını beraberinde getirdi (Ecer, 1985, 17-19).

Vehhabiliğin doğuşunda etkili olan en önemli sebeplerden birisi de, genelde İslam dünyasında, özelde Hicaz bölgesinde yaygın olan din anlayışıydı. Sufilik halk arasında büyük ahlakî çöküntüye sebep olmaya başlamıştı ve çeşitli bidatlere dinin emirleriymiş gibi bağlanılmaktaydı. Vehhabilik, Şiiilerde ve Sünnî halk kesiminde imamların ve velileri manevî güçlere sahip olduklarına inanılması, mezarlarına aşırı saygı gösterilmesi ve oralarda namaz kılınmasına karşı tepkisel bir hareket olarak gelişti. Çünkü bu bölgede, kaynağı gelenekçi-muhafazakâr bir zihniyetin temsilcileri olarak bilinen Hadis Taraftarlarına kadar uzanan Hanbelilik hâkimdi. Orada Ahmet b. Hanbel ve onun görüşlerini takip eden İbn Teymiyye ile İbn Kayyim el-Cevziyye'nin fikirlerine göre, dinî hayat şekillenmekteydi. İbn Teymiyye'nin akılcılığa ve halk sufiliğinin bidatlere sarılarak İslam toplumlarını ahlakî çöküntüye düşürmesine karşı yönelttiği eleştiriler, İbn Abdilvehhab tarafından yeni bir söylem haline getirildi. Hanbelîler arasında onun görüşlerini tasvip eden sadece İbn Abdilvehhab değildi, pek çok kimse bu görüşleri benimsemişti. Bedevilerin çoğunluğu Hanbelî idi. Bu anlayışa göre, müteşabih ayetler, akıl yürütme yoluyla veya teville yorumlanamaz. Bunların manasını, sadece Allah bilir. Dinî esasları, Kur'ân ve selefin uygulamalarında belirlenmiştir. Bu hususlarda kelâm ve mantık yoluna başvurulamaz. Akıl yürütme, istidlal, kıyas, rey ve içtihatla ortaya konulan fikir, inanç ve uygulamalar bidattir. Allah'ın isim ve sıfatları Kur'ân'da bildirildiği gibi kabul edilir (Yörükân, 1953/ 1, 51, 55-56, 59).

Muhammed b. Abdilvehhab, Arabistan'ın Necid bölgesinde Riyad'a 70 km uzaklıkta bulunan Uyeyne köyünde doğmuştur. Babası Arap kabilelerinin önde gelenlerinden Temim boyundan Abdülvehhab b. Süleyman olup babası, fetva veren, ders okutan ve kadılık görevini yürüten birisiydi. Küçüklüğünden itibaren Tefsir, Hadis ve Akaid

kitapları üzerinde yoğunlaştı. Hanbelî fikhını ve selef mezhebinin ilkelerini babasından öğrendi. Daha sonra hacetmek için Mekke'ye gitti. Hac görevini eda ettikten sonra Medine'ye geçti. Medineli bilginlerden Abdullah b. İbrahim b. Seyf en-Necdî, Süleyman el-Kürdî, Muhammed Hayat es-Sindî ve diğer bilginlerden dersler aldı. Orada insanların Hz. Peygamber'in mezarını ziyaret ettiklerin ve ondan yardım dilediklerini görünce, onları eleştirmeye başladı. Çünkü ona göre, bu tür davranışlar tevhide aykırı idi. İhtiyaçların sadece Allah'tan istenmesi gerekiyordu. Oradan Necd'e döndü, daha sonra Basra ve Şam'a gitti. Basra'da dört yıl kalan İbn Abdilvehhab, İbn Teymiyye ve İbnü'l-Kayyim'in kitaplarını elde etti ve onların fikirlerini inceledi. Basra bilginleriyle tartışmalar yaptı ve eş-Şeyh Muhammed el-Mecmû'î'den dinî ilimlerle ilgili dersler aldı. Tevhid konusundaki görüşlerini burada açıkladı. İnsanların dinlerini, doğrudan Allah'ın kitabından ve elçisinin kitabından öğrenmesi gerektiğini savundu. Buradan Bağdat'a gitti ve sonra İran'ın İsfahan şehrine geçti. Oradaki bilginlerden meşşâî ve işrakî felsefe ile tasavvuf dersleri aldı (Ecer, 2001, 51-52; Fığlalı, 1996, 97).

Muhammed b. Abdilvehhab, 1139/1726 yılında Riyad'ın kuzeyindeki Hureymila kasabasına geldi. Kendi fikirlerini açıklayan önemli eseri *Kitabu't-Tevhîd'i*, 14-15 yıl kaldığı bu şehirde yazdı. Babasının ölümü üzerine orada iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak üzere çeşitli faaliyetlerde bulundu. Halktan tepkiler alması sonucu Uyeyne'ye göçtü. Şehrin emiri Osman b. Hamd b. Muammer'e görüşlerini anlatarak onu kendi tarafına çekmeyi başardı. İbn Abdilvehhab'ın istekleri doğrultusunda hareket eden Osman b. Hamd, Der'iyye ve Uyeyne arasındaki bir köy olan el-Cebîle'de sahabe Zeyd b. Hattab'ın türbeye çevrilen mezarını, İslam'ın tevhid inancına ters düştüğü, bidatlerin yaygınlaşmasına ve insanların dinden çıkmasına sebep olduğu gerekçesiyle, yıktı ve çevresindeki ağaçları da kestirdi. Bu olaya İbn Abdilvehhab'ın kendisinin de katıldığı söylenmektedir. O, bu olayların etkisiyle, kısa sürede bölge halkı arasında ünlendi. Kadılık yapıp fetva vermeye başladı. Bunun yanı sıra fikirlerini, sözle, kitap ve mektuplarla yaymakla yetinmeyerek fiilî uygulamalara ve cebre başvurdu. Onun siyasî desteği arkasına alarak fikirlerini zorla ve şiddet yoluyla kabul ettirme girişimleri, halk arasında korku ve endişeye sebep oldu. Halk, Necd'in önde gelen kabilelerinden biri olan Halidoğullarının reisi Süleyman b. Ureyir'e şikâyetinde bulundu. Süleyman, Uyeyne emirinden, onun öldürülmesini veya sürülmesini istedi. Bunun üzerine Uyeyne emiri, kendisini koruyamayacağını söyleyerek İbn Abdilvehhab'tan şehri terk etmesini istedi. O da şehri terk ederek kendisini bu tehditlerden koruyacak birini bulma ümidiyle yine Riyad yakınlarındaki Der'iyye'ye geldi. Orada Muhammed b. Suud ile Allah yolunda cihat etmek, tevhid kelimesini yükseltmek ve

birbirlerine yardım etmek üzere 1157/1744 yılında anlaşma yaptılar. Böylece Vehhabî devletinin temelleri atılmış ve Muhammed b. Abdilvehhab, fikirlerini yaymak için güçlü bir destek bulmuş oldu. Muhammed b. Suud ise, bu fikirlerin sağlayacağı imkân ve destekle nüfuz alanını genişleterek Arap Yarımadasına sahip olma konusunda bir fırsat elde etmiş oldu (Ecer, 2001, 52-55; Fığlalı, 1996, 97-98).

İbn Abdülvehhab'ın düşünceleri, Der'iyye emiri olan Muhammed b. Suud tarafından desteklenmesiyle siyasî bir hareket niteliği kazandı. Çünkü İbn Abdülvehhab, insanların şirk içinde bulunduğunu, bunların mal ve canlarının kendisine inanan kişilere helal olduğunu söylüyor, Emir Muhammed bu fetvanın getirdiği ganimet olgusuyla yandaşlarını çoğaltıyor, gücünü artırıyor. İbn Abdilvehhab'ın ölümünden sonra hareketin siyasî niteliği daha da ağırlık kazandı. Muhammed b. Suud döneminde başlayan toprak kazanma faaliyetleri, 1776'da ölümünden sonra oğlu Abdülaziz zamanında da sürdürüldü. 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Vehhabilik adına hareket eden Suud Emirliği Haleb'ten Hint Okyanusuna, Basra Körfezi ve Irak sınırından Kızıl Deniz'e kadar yayılmış bulunuyordu. Vehhabilik hareketinin Osmanlılar için önemli bir sorun durumuna gelmesi üzerine II. Mahmud, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı sorunu çözmekle görevlendirdi. Mehmet Ali Paşa, oğlu Tosun komutasındaki orduyla 1812-13 yılları arasında Mekke, Medine ve Taif'i Vehhabilerin elinden kurtardı. Daha sonra bizzat Emir Abdulaziz'in üzerine yürüdü. Emir Abdülaziz'in 1814'de ölümü üzerine, Vehhabiler ağır bir yenilgiye uğradı. Nihayet Mehmet Ali Paşa'nın kumandanı İbrahim Paşa, Abdülaziz'in yerine geçen oğlu Abdullah ve çocuklarını esir ederek İstanbul'a gönderdi. Bunların 1819 yılı Aralık ayında İstanbul'da asılarak öldürülmeleri ile Vehhabilik hareketinin ilk dönemi kapandı.

Savaş sırasında kaçarak kurtulmayı başaran Suud hanedanından Türki b. Abdullah, Necd bölgesinde yeniden faaliyete girerek 1821'den 1891'e kadar sürecek ikinci Vehhabi devletini kurmayı başardı. Daha sonraları bir takım çekişmeler olmuşsa da Suud hanedanından Abdülaziz b. Suud, 1901 yılında Vehhabi devletini yeniden kurdu. Hindistan'daki İngiliz yönetiminin de desteğini sağlayan Abdülaziz b. Suud 26 Aralık 1916 tarihli anlaşma ile İngilizlerce Necd, Hasa, Katif, Cubeyl ve kendisine bağlı diğer bölgelerin hükümdarı olarak tanındı. Bu anlaşmaya göre Abdülaziz, bu yerleri kendisinden sonra miras yoluyla çocuklarına bırakacak ve kendisinin seçtiği veliaht da İngilizlere bağlı kalacaktı. Osmanlıların yenik düşmesiyle sonuçlanan 1. Dünya Savaşı'nın arkasından Vehhabiler, 1921-1925 yılları arasında Hail, Taif, Mekke, Medine ve Cidde'yi de ele geçirdiler. Abdülaziz b. Suud, Ocak 1926'da Necd ve Hicaz Kralı olarak kabul edildi. 20 Mayıs 1927 tarihinde İngiltere ile yapılan Cidde Anlaşma-

sıyla tam istiklalini ilan etti. Abdulaziz b. Suud, 18 Eylül 1932 tarihinde, ünvanını Arap Suudiye Kralı olarak değiştirdi. 4 Kasım 1953 tarihinde ölümüne kadar Suudi Arabistan Kralı olarak tüm Hicaz'ı egemenliği altına aldı. Kurulan İhvan (Kardeşlik) teşkilatıyla, bedeviler yerleşik hayata geçirdi, eğitim kurumlarında eğitildi ve askeri eğitimden geçirdi. Bu yolla Vehhabilik kimliği oluşturularak bölgedeki kabileler kontrol altına alındı. Bu devlet, Suudi Arabistan Krallığı adıyla varlığını sürdürmektedir (Fığlalı, 1996, 99-100. Ayrıca geniş bilgi için bkz.: Ecer, 2000, 115-174).

Vehhabiliğin Görüşleri

Muhammed b. Abdilvehhab'ın kendine özgü fikirlerini oluşturmasında, Hanbelîlerin aklı kullanmayı reddeden ve bidatlere savaş açan yaklaşımı, metinleri zahirî anlamlarına göre yorumlama, katı ve mutaassıp bir dindarlık ve amelleri imandan sayma anlayışı son derece etkili olmuştur. Özellikle Vehhabilerin ayet ve hadislerin zahirleriyle amel etmelerinde, Hanbelî geleneğini sürdüren İbn Teymiyye'nin aşırı görüşleri etkili olmuştur. Bununla birlikte İbn Abdilvehhab, bazı esaslarda Selef, bazı esaslarda Ahmet b. Hanbel ve bazılarında İbn Teymiyye'den ayrılarak kendine özgü görüşler ortaya koymuştur (Yörükân, 1953/ 1, 51, 55-56, 59). Dolayısıyla Vehhabiliğin itikadî ve siyasî görüşlerinin özünü ve hareket noktasını, Muhammed b. Abdülvehhab'ın tevhid (Allah'ın birleşmesi) anlayışı ve onun etrafındaki şirk, bidat ve şefaât görüşleri oluşturur.

Tevhîd: İbn Abdülvehhab'a göre, kullukta Allah'ı bir tanımak anlamındaki Tevhid, Hz. Peygamber'in bildirdiği en büyük farzdır. Namazdan, oruçtan ve zekâttan daha büyüktür. Allah Resûlünün bildirdiği farzlardan birisini inkâr eden nasıl kâfir oluyorsa, bütün peygamberlerin yolu olan Tevhid'i inkâr eden de kâfir olur (Muhammed b. Abdilvehhab, 1988, 22). İbn Abdilvehhab, Tevhid anlayışını çeşitli ayetler ve hadislerle delillendirmektedir. Bu ayetlerden bikaçı şöyledir:

“Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar.” (4. Nisa, 48,116).

“ Ey Muhammed! Benim yolum budur; Ben ve bana uyanlar bilerek insanları Allah'a çağırıyoruz. Allah'ı tenzih ederim. Ve ben asla ortak koşanlardan değilim.” (12. Yûsuf, 108).

“ Ve Hanîf olarak yüzünü dine çevir; sakın müşriklerden olma. Allah'ı bırakıp da sana fayda vermeyecek şeylere tapma. Eğer bunu yaparsan, o takdirde sen mutlaka zâlimlerden olursun. Eğer Allah sana bir sıkıntı verirse, onu O'ndan başkası gideremez. Sana bir iyilik dilerse, O'nun nimetini engelleyecek yoktur. ...” (10. Yûnus, 105-107).

Bazı hadislerde de tevhid üzerinde durulmaktadır:

“Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayarak ölen kişi Cennet’e girer, Allah’a bir şeyi ortak tanıyarak ölen kişi de ateşe girer.”

“Lâ ilâhe illallah diyen ve Allah’tan başka ibadet olunan şeyleri tanımayan kimsenin malı ve kanı haramdır; onun hesabı da Allah’a aittir.”

Yukarıda zikredilen ayet ve hadislerde Allah’ın vahdaniyetini bilmek, onu dil ile söylemek ve ona inanmak gerektiği bildirilirken Muhammed b. Abdilvehhab, tevhid için bunları yeterli görmez. Ona göre, Tevhid kelimesini (lâ ilâhe illallâh), sırf dil ile söylemek, kişinin can ve malının korunması için yeterli değildir. Hatta Tevhid kelimesinin lafız anlamını bilmek, ikrar etmek, ortağı bulunmayan tek Allah’a ibadet etmek de, Allah’tan başka tapınulan şeyleri tanımadıkça bir anlam taşımaz. Tevhid, dille söylemek, kalple inanmaktan ibaret değildir, onun bir de Amelî yönü vardır. Bu sebeple tevhid, kalble, dille ve amelle olmalıdır. Bunlardan birisi eksik olursa, insan Müslüman sayılmaz. Örneğin tevhidi bilse ve onunla amel etmese; Fir’avn, İblis ve benzerleri gibi kâfirdir, inatçıdır (Muhammed b. Abdilvehhab, 1984, 40; 1988, 31; Ecer, 2000, 64-66; Fığlalı, 1996, 101).

İbn Abdilvehhab, Tevhid’i Allah’a ibadet etmek, Tağut’tan uzak durmak şeklinde tanımlar. Ona göre Tevhid, Rablıkta Allah’ı birlemek (Tevhîdu’r-Rubûbiyyet), İlahlıkta Allah’ı birlemek (Tevhidü’l-Ulûhiyyet) ve Zat ve Sıfatlarında Allah’ı birlemek (Tevhidü’z-Zat ve’s-Sıfat) olmak üzere üçe ayrılır. Rablıkta Allah’ı birlemek: Allah’ı kendi fiilleriyle birlemek anlamına gelir. Allah’ı bilmek ve ikrar etmek yeterli değildir. Bildiğiyle amel etmek de gerekir. Hz. Peygamber zamanında kâfirler de bu şekilde onu birlemekteydi. Ancak bu onları İslam’a girdirmedi. Hatta Allah’ın Resulü, onların kanını ve canını helal kılarak onlarla savaştı. Bu sebeple Allah’ın kitabı ve Peygamberin sünnetine uymak ve onun dışındakileri tanımamak bu tür bir tevhiddir. Kulun fiilleriyle Allah’ı birlemesi dolayısıyla buna Amelî Tevhîd de denir. İman ile küfrü ayırt eden amelî tevhiddir. Bu tevhidi yerine getirmeyen kâfir ve bu gibilerin malları ve canları muvahhidlere helaldir. İlahlıkta Allah’ı birlemek ise, Allah’ın kulların fiilleriyle birlenmesidir. Bu sadece ona dua etmek, ondan istemek onun için kurban kesmek, ondan korkmak, ona güvenmekle ve bunları ortağı olmayan Allah’tan başkasına yapmamakla gerçekleşir. Allah’tan başkasından yardım isteyen, Allah’tan başkası için kurban kesen ve nezreden kimse kâfirdir. Zat ve Sıfatlarda Allah’ı birlemek ise, Allah’ı zatı, sıfatları ve isimleriyle hiçbir şeye benzetmemektir. Allah’ın kendi için kullandığı isim ve sıfatların dışında isim ve sıfatlar vermemektir (Muhammed b. Abdilvehhab, 1988, 36-8; Ecer, 2000, 68-69).

Şirk: Tevhidle ilişkilendirilen konuların başında şirk gelmektedir. İbn Abdilvehhab’a göre, şirk tevhid’in zıddıdır. Şirk, büyük, küçük ve

gizli olmak üzere üç çeşittir. Büyük Şirk, Allah'a ortak koşmaktır. Bunun da çeşitleri vardır. Bunlardan birisi insanların sıkıntıya düştükleri anlarda Allah'tan yardım isteyip ona dua etmesi, sıkıntıdan kurtulduklarında onu unutmasıdır. İlk müşrikler, yalnız boş ve kaygısız oldukları zaman şirk koşarlar; meleklerle, evliyaya ve putlara iltica ederlerdi. Şiddet ve sıkıntı anında ise, yalnız Allah'a ihlasla yönelirler, isteklerini O'ndan isterlerdi (Muhammed b. Abdilvehhab, 1988, 5-6). İkincisi dünya hayatını isteyerek dünyayı ahirete tercih etme şirkidir. Üçüncüsü Allah'ın dışında ruhban ve azizlere itaat şirkidir. Ruhban ve azizleri Rab edinenlerin, masiyette onlara itaat etmeleri de bir çeşit ibadettir. Dördüncüsü, mahabbet şirkidir. Yani insanların, edindikleri ortaklarını Allah'ı sever gibi sevmesidir. Küçük Şirk ise, riya demektir. Gösteriş için Allah'a kulluk etmektir. Gizli Şirk'e gelince, insanlar şirk içinde oldukları hâlde şirke düştüklerini bilemezler. İbn Abdilvehhab, kendi dönemindeki insanların şirkini Cahiliyye Araplarının içine düştüğü şirke mukayese eder ve onlarınkini daha hafif bulur. Onun söyleminde Cahiliyye vurgusu ve Peygamber dönemiyle kendi dönemini kıyaslama önemli bir yer tutar. Ayet ve hadislerden hareketle kendi dönemindeki şirki şöyle açıklar: "Resulullah'ın harp ilan ettiği müşrikler'in boş zamanlarında Allah'tan başkasına iltica ettiklerini, şiddet ve sıkıntı anlarında ise efendilerini unutarak yalnız Allah'a yöneldiklerini ve O'na şirk koşmadıklarını anlayan kimse, zamanımızdaki şirke eskilerin şirki arasındaki farkı da anlamış olur ... İlk zaman müşrikleri Allah'la beraber Allah'a itaat eden, O'nun emrine boyun eğen peygamberlere, evliyaya, meleklerle ya da taşlara ve ağaçlara iltica ederlerdi. Bunların hiçbirisi Allah'a karşı gelmez. Zamanımız insanları ise, Allah'la beraber fasıkların en şiddetlilerine iltica ederler, onları yüceltirler. Bunlar, haddi aşanlar, zina yapanlar, hırsızlık edenler, namazı kılmayanlar ve benzeri kimselerdir. Salih insana yahut taş ve ağaç gibi Allah'a karşı gelmeyene iltica etmek, fasıklığı, bozgunculuğu apaçık görülen kimseye iltica etmekten daha hafiftir." (Muhammed b. Abdilvehhab, 1988, 19-20).

Küfür ve Nifak: İbn Abdilvehhab'a göre, küfür, büyük ve küçük olmak üzere iki çeşittir. Büyük küfür dinden çıkararak, *küçük küfür* ise dinden çıkarmayan küfürdür. Buna nimet küfrü de denir. Büyük küfürün, yalanlama, büyükleme, şek veya zan, yüz çevirme, nifak küfrü gibi çeşitleri vardır. Nifak da, itikadî ve amelî olmak üzere iki çeşittir. İtikadî nifak, Resulullah'ı yalanlamak veya onun getirdiklerini yalanlamak, Resûl'ün dinînin gerilemesine sevinmek veya zaferine üzülme demektir. Amelî nifak gelince, kişinin söz ve fiillerindeki nifaktır. Sözle fiili arasındaki uyumsuzluktur. Mesela konuştuğunda yalan söylemek, söz verip sözünde durmamak, emanete hiyanetlik etmek ve benzeri fiiller (Muhammed b. Abdilvehhab, 1988, 19-20).

Şefa'at ve Tevessül: Şefa'at, bir kimsenin affı veya bağışlanması konusunda, aracılık etmek demektir. Muhammed b. Abdilvehhab'a göre, şefa'at etme yetkisi ve şefaate izin verme yetkisi, Allah'a özel bir haktır. Bu sebeple Hz. Muhammed'den, velilerden, Allah'tan başkasından şefa'at talebinde bulunulamaz. Dolayısıyla Hz. Muhammet'ten doğrudan şefa'at talep etmek, onu Allah'a ortak tutmaktır. Nitekim müşrikler de Allah'ı kabul ettikleri halde, melekleri, putları şefa'atçı kabul ettikleri için müşrik olmuşlardır. Aslında İbn Abdilvehhab, Allah'tan başkasından şefa'at beklemeyi veya Allah'ın bağışlaması için araya aracı koymayı reddeder, ancak Hz. Peygamber'in şefa'atte bulunacağını kabul eder. Bu görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Şu halde şefa'ati Allah'tan iste ve şöyle de "Allah'ım! Beni onun şefa'atinden mahrum etme ... Allahım, onu bana şefa'atçı kıl..." Eğer, Hz. Peygamber'e şefa'at izni verilmiştir; ben de ondan Allah'ın kendisine verdiğinden istiyorum. derse şu cevabı ver: "Allah ona şefa'ati vermiş ve seni bundan nehyetmiştir. Zira buyurmuştur ki: "Allah'la beraber kimseyi çağırmanız ..." (72. Cin, 18). Şayet Peygamberini sana şefa'atçı kılmasını istiyorsan, O'na itaat et ve emrine uy. Yine peygamberlerden başka, mesela meleklerle, velilere, küçük iken vefat eden çocuklara şefa'at izni verilmiştir. Bu durumda sen, "Allah onlara, şefa'at izni vermiştir; ben onu onlardan isterim." diyebilir misin? Şayet evet dersen; Allah'ın Kitabında zikrettiği iyi insanlara ibadet mefhumuna dönmüş olursun. Hayır, dersen, Allah; şefa'at iznini (asıl metinde izin kelimesi yoktur) ona vermiştir; ben de Allah'ın kendisine verdiğinden istiyorum, şeklindeki sözünü çürütmüş olursun" (Muhammed b. Abdilvehhab, 1988, 16; Fığlalı, 1996, 105).

Vehhabilere göre, şefa'at inancı gibi tevessül inancı da şirk'tir. Tevessül, bir şeyi vesile, aracı kılmaktır. Vesile ise, kendisiyle başkasına yaklaşılacak şey demektir. Bu inanç, daha çok mutasavvıflar ve Şiiiler arasında yaygındır. Tasavvuf ve tarikatlar sonradan ortaya çıkmış bidatlardır. Birtakım şeyhlerin, velilerin hem hayatlarında, hem de öldükten sonra tasarruf sahibi olduklarına inanılmakta, onların himmetleri dilenmekte ve aracı kılınmaktadırlar.

Örneğin Ali b. Ebî Talib, Şeyhler, Mehdi ve Mesih'ten yardım istemek, rızık istemek, meded ummak gibi hususlar, Allah'la kul arasına aracı koymak anlamına geldiğinden açık bir şirk'tir.

Bu günah, sahibinin tevbe etmesini gerektiren bir sapıklıktır. Tevbe etmesi gerekir, aksi takdirde öldürülür. Şiiliğe ve tarikatları tekfir ederek bidat olarak gördükleri âdet ve geleneklerini yaşamalarına silahla engel olmaya çalışmıştır. Örneğin 13 Mayıs 1802'de, Emir Abdülaziz'in oğlu Suud'un kumandasındaki Vehhabi ordusu, Kербela'da 10 Muharrem ayını yapan Şiiilerin üzerine saldırdılar... Bir rivayete

göre 2000, bir başka rivayete göre 10 bin Şîf bu saldırıda öldürüldü. Kerbela yakılıp yıkıldı ve Hz. Hüseyin'in türbesi yağmalandı.

İman ve Ameller: Vehhabiler, Hadis Taraftarlarının iman anlayışını sürdürerek, iman, söz ve amel olarak tanımlar. Onlara göre, iman artar ve eksilir. İman için dil ile söylemek ve kalp ile tasdik etmek yeterli değil ve faydası yoktur. Gerçek iman, kalple tasdik ve onunla amel etmek, dil ile söylemek ve dinin rükünlerini yerine getirmektir. Ameller imandandır. Bundan hareketle, tembellik sonucu farz namazlardan birini terk eden, zekâtını vermeyen bir kişi kâfir sayılır. Böyle bir kişinin öldürülmesi ve mallarının talan edilmesi gerekir. Vehhabilik, amelleri imana dahil etme şeklindeki anlayışı daha ileri götürerek, amelleri tevhidin bir parçası hâline getirmişlerdir. Buna da amelî tevhid demişlerdir. Bu yüzden amel iman ilişkisi amel-tevhid ilişkisi olarak görülmüştür. Tevhidin bir parçası hâline getirilen amellerin terki ve bidatlerin ortadan kaldırılmasıyla ilgili faaliyetlerini, küfürle yapılan mücadeleye denk tutmuşlar ve bunun sonucu Müslümanları tekfir ederek pek çok Müslümanın kanının dökülmesine sebep olmuşlardır.

Bid'at: Vehhabiliğin en önemli özelliklerinden birisi de bid'atlar karşısındaki tutumudur. İbn Abdülvehhab'a göre Kur'an ve Sünnet'te olmayan her şey bid'attır. Bir bid'at çıkaran mel'undur ve çıkardığı şey reddedilmelidir. Bid'atların çoğu insanları şirke düşürmektedir.

Göz değmemesi için nazar boncuğu takmak, muska takınmak; ağaç, taş vb. şeyleri kutsal saymak; bir hastalık ya da beladan kurtulmak, güzel görünmek vb. için boncuk, ip, hamayı gibi şeyler takınmak; sihir, büyü, yıldız falı gibi şeylere inanmak; iyi kişilere, velilere tazimde bulunmak, onlara dua etmek, onlardan yardım dilemek gibi şeyler de tamamıyla şirke neden olan bid'atlardandır.

Bunların başında mezarlar, türbeler ve bunların ziyaretleri gelir. Mezarlarda yapılan ibadetler şirktir. Sevap umarak Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret bile şirke neden olabilir. Şirke neden olmamaları için, mezar ziyaretleri, türbe yapımı kesin olarak yasaklanmalıdır. Ölülere niyaz, tevessül, falcılara, münecimlere inanmak, Hz. Peygamber'in anısını yüceltmek, hırka-i şerif, sakal-ı şerif ziyaretleri yapmak, Allah'tan başkasına ibadet etmek, şirk koşturmadır. Mevlit toplantıları düzenlemek, bu toplantılarda mevlid okumak, sünnet ya da nafil namazlar kılmak yasaklanmalıdır.

Riya için namaz kılmak, sofuluk etmek, iyi insan gibi görünerek çıkar sağlamak da şirktir. Cami ve mescidlerin süslenmesi, minare yapılması da terkedilmesi gereken bid'atlardır.

İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklamak: Vehhabilere göre, sırf ikrar ve tasdik insanların Müslüman olmaları için yeterli değildir.

Amelî tevhibi gerçekteşirmedikçe kanları ve malları korunmuş olmaz. Dolayısıyla İslam'a dinî hükümlerini yerine getirmeksizin bağlanmak, kendileriyle savaşmayı ortadan kaldırmaz. Onlarla tıpkı küfre girmiş ve İslam'dan çıkmış kimselerle savaşıldığı gibi savaştık gerekir. Allah Kur'an ve Sünnet'te dinin esaslarını açıklarak dinini tamamlamıştır. Her Müslüman, Kur'an ve Sünnet'e sarılmayı ve ma'ruf olan taatlarla amel etmeyi emretmekle yükümlüdür. Muhammed b. Abdilvehhab, bu görevi yerine getirecek kişinin neyi emrettiğini ve neyi engellediğini bilmesi, emrettiğini kendisinin yapması, engellediğinden kendisinin uzak durması ve bu görevi yaparken başına gelenlere sabretmesi gerekir (Mahmud, 1981, 190). Sakındırılması gereken hususlara gelince bunlar haramlar, kötülükler, kâfirleri taklid ve Cahiliye âdetleridir. Kur'an ve Sünnet'in dışında dinî bir hüküm koymak bid'attır. Bid'at ise sapıklıktır; bidatlarla ve bid'atlara inananlarla savaştık gerekir. İnsanları kötülükten uzaklaştırmak her Müslüman'a farzdır. Gücü yettiği ölçüde, eliyle, diliyle ve kalbiyle bunu yapması gerekir. Bu anlayış, onları pek çok Müslüman'ı tekfir etmeye ve düşman ilan ederek onlarla savaştıkı vacip görmeye sevk etmiştir. Cahiliye döneminde, insanlar Allah'a yakınlaşmak için Allah'tan başka dostlar edinip onlara ibadet ediyorlardı. Onların ulûhiyette Allah'a ortak koşmalarına Resulullah karşı çıktı ve onlara ihlası getirdi ve bütün peygamberlerin getirdiği dinî bildirdi. Ameller sadece sırf Allah için olduğu takdirde kabul edilir. Böyle bir durum insanları kâfir ve mümin olarak ikiye ayırdı. Bu sebeple onlar arasında düşmanlık oluştu ve onlarla cihat etmek farz kılındı. Nitekim ayette "Fitne kalmayınca ve din Allah için oluncaya kadar onlarla savaştık." buyuruldu. Bu sebeple Resulullah onlarla *Tevhibu'r-Rubûbiyeti* gerçekleştirmedikleri için savaştık. Muhammed b. Abdilvehhab, kendinî anlamayan cahillerle sahih ve hak iman yolunda cihat etmeyi ve batıla karşı kılıçla savaştıkı dinî bir yükümlülük olarak gördü.

İyiliği emretme, kötülüğü yasaklama konusundaki cihatla ve İslam'ın emirlerini uygulamakla, birinci derecede imam sorumludur. Fakat devlet başkanı iyiliği emretme ve kötülükleri engellemek için, özel bir grupu görevlendirebilir. Suudi Arabistan Devleti, bu amaçla el-Emrû bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker Heyeti adıyla bir birim oluşturmuştur. Bu kuruluşun görevleri, insanların alkol kullanmasına, ipekli elbise giymesine, tütün içmesine, müzik dinlemesine ve alet çalmasına engel olmak ve cemaatle namaz kılmalarını sağlamak olarak belirlenmiştir.

Vehhabiliğin Günümüzdeki Durumu

Vehhabî hareketi, Kitap ve Sünnet'e dönüş çağrısıyla, son iki yüzyılda Şii ve Sünnî çevrelerde ortaya çıkan yenilikçi veya gelenekçi şahsiyetlere ve dinî akımlara, doğrudan veya dolaylı olarak ilham kaynağı olmuştur. Bunlar arasında Hindistan'da Seyyid Ahmet Barelvî (1786-

1832), Bengal'de Feraiziyye hareketinin kurucusu Hacı Şeriatullah (1781-1840), Kuzey Afrika'da Senusiyye hareketinin kurucusu Muhammed es-Senûsi (1791-1859), Yemen'de Muhammed eş-Şevkânî (1758-1735), Mısır'da Muhammed Abduh (1849-1905), Reşîd Rıza (1864-1935) ve Hasan el-Benna 1908-1948), Cezayir'de Abdurrahman b. Badis (1940), Suriye'de Abdurrahman el-Kevâkibî (1854-1902) ve diğer bazı kimseler bulunmaktadır (Geniş bilgi için bkz.: Ecer, 2000, 201-38). Vehhabilik 20. yüzyılın başından itibaren, İran körfezinde, Kuveyt ve Bahreyn'de de büyük ölçüde taraftar edildi. Bağdad'da Şihabuddîn Mahmûd (1853) mensubu olduğu Alûsî ailesi Vehhabiliği benimsedi. Bununla birlikte Osmanlı âlimlerinden, Hindistan âlimlerinden ve Arap dünyasından bir çok kişi Vehhabiliği eleştiren eserler kâleme almışlardır. Günümüzde Vehhabilik, Suudî Arabistan'ın resmî mezhebidir. Vehhabilik, bugün fıkhıta Hanbeliliğin, itikadda Selefiliğin himayesine sığınmıştır. Suudi Arabistan'ın maddi ve manevi desteğiyle Selefilik Arap ülkeleri, Afrika ülkeleri, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Balkan ülkeleri, Türk Cumhuriyetlerinde, Malezya ve Endonezya'da kendisine taraftar ve savunucular bulmaya çalışmaktadır. Selefî din söylemi, Ahmet b. Hanbel, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevzi ve İbn Abdilvehhab'ın eserleri yoluyla propaganda edilmektedir. Bu kişilerin eserleri, Türkçe dahil bir çok dile tercüme edilmiş bulunmaktadır. Son dönemlerde Suudi Arabistan yönetimi ve Vehhabilik arasında önemli gerginlikler yaşanmaktadır. Selefilik, Suudi hükümetini eleştiren ve cihatı öne çıkaran Cihatî Selefilik ve Suudi hükümetine bağlılığını sürdüren Suudî Selefilik olarak yeni bir yapılanma sürecine girmiş görünmektedir.

Kadiyanilik

Kadiyanilik, Mirza Gulam Ahmet Kadiyânî (ö. 1908) tarafından kurulmuş dinî bir harekettir.

Mirza Gulam Ahmet'in adına nispetle Mirzaiyye, onun doğduğu şehre nispetle de Kadiyaniyye olarak adlandırılır. Gulam Ahmet'in Peygamber tarafından ismine işaret edildiği iddiasından hareketle hem kurucu ve bağlıları, hem de resmî belgeleri esas alan araştırmacılar Ahmediyye adını kullanmışlardır. Müslüman araştırmacılar ise, kurucusunun ismini öne çıkararak Kadiyaniyye adını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple, İslam dünyasında ve mezhepler tarihi incelemelerinde daha çok Kadiyanilik olarak tanınmıştır (Fığlalı, 2001, 24, 137).

Kadiyaniliğin Teşekkülü ve Tarihçesi

İmparatorlukların dağılmaya başladığı 19. ve 20 yüzyıl, Müslümanlar açısından siyasî, askerî, ekonomik ve toplumsal alanda büyük bir buhran ve çöküşün yaşandığı asırlar olmuştur. Bilim ve teknolojiye